

ÁTTEKINTÉS A KÁNONJOG (IUS CANONICUM)
KIALAKULÁSÁRÓL ÉS FEJLŐDÉSÉRŐL
[VISIÓN DE CONJUNTO SOBRE EL ORIGEN Y EL
DESARROLLO DEL DERECHO CANÓNICO (IUS CANONICUM)]

Gábor HAMZA*

Para citar este artículo puede utilizarse el siguiente formato:

Gábor Hamza (2014): "Áttekintés a kánonjog (ius canonicum) kialakulásáról és fejlődéséről [Visión de conjunto sobre el origen y el desarrollo del derecho canónico (ius canonicum)]", en *Revista crítica de Derecho Canónico Pluriconfesional*, n.º 1 (abril 2014), pp. 155-168. En línea puede verse en: <http://www.eumed.net/rev/rcdcp/01/gh.pdf>

RESUMEN: El presente artículo constituye una visión histórica de conjunto sobre algunos canonistas significativos medievales y modernos. Parte de las Etimologías de Isidoro de Sevilla, para continuar luego con Ivo de Chartres, el Decreto de Graciano, Rolando Bandinelli, el maestro Rufino, Hugucio de Pisa, Esteban de Tournais, Juan de Gales, Ramon de Penyafort, Sinibaldo dei Fieschi, etc. Aprovecha el autor para mostrar la influencia del Digesto en Graciano y en las Decretales gregorianas. Concede particular importancia a Prospero Lambertini. La bibliografía utilizada es alemana, húngara, francesa, italiana, austríaca, inglesa, holandesa y española.

PALABRAS CLAVE: San Agustín, Isidoro de Sevilla, Graciano, Ivo de Chartres, Prospero Lambertini.

RESUM: El present article constitueix una visió històrica de conjunt sobre alguns canonistes significatius medievals i moderns. Part de les Etimologies d'Isidor de Sevilla, per continuar després amb Ivo de Chartres, el Decret de Gracià, Rolando Bandinelli, el mestre Rufí, Hugucio de Pisa, Esteve de Tournais, Joan de Gal·les, Ramon de Penyafort, Sinibaldo dei Fieschi, etc. Aprofita l'autor per mostrar la influència del Digest en Gracià i en les Decretals gregorianes. Concedeix particular importància a Pròsper Lambertí. La bibliografia utilitzada és alemanya, hongaresa, francesa, italiana, austríaca, anglesa, holandesa i espanyola.

PARAULES CLAU: Sant Agustí, Isidor de Sevilla, Gracià, Ivo de Chartres, Pròsper Lambertí.

←|→

1. A katolikus egyház történetének első évezredében a kánonjog forrásait (*fontes iuris canonici*) nem kodifikálták egy olyan rendszeres, szisztematikus felépítésű törvénykönyvben, kódexben mint az elsőként Dionysius Gothofredus

* Professor of Roman Law and Constitutional Law. Eötvös Loránd Tudományegyetem. Budapest.

által Genfben kiadott *Corpus Iuris Civilis* (1583).¹ Az ún. „keresztények népjoga“, az egyház (*ecclesia*) életét szabályozó szokás (jog) (*consuetudines*), amely elsősorban a püspöki bírászkodás praxisában érvényesült, a Kr. u. II. és III. században különböző gyűjteményekben (*collectiones*) került rögzítésre. Itt utalunk arra, hogy az apostoloktól származó utasításokat tartalmazó *Didakhé*, mely nagy valószínűséggel a Kr. u. II. század második negyedében Szíriában keletkezett,² normatív egyházi törvénynek illetve jogszabálynak nem tekinthető.³ A gyűjteményekben (*collectiones*) található egyházfegyelmi szabályokat, melyeket – az egyház nyelve ebben az időszakban még görög – a kánon=mérőrud vagy mérőzsinór, mérték, szabály szó után – latinul *regula*⁴ – kánonoknak nevezték, megkülönböztetésül a világi törvények megjelölésére szolgáló nomosoktól.

A kánonok az egyház belső viszonyai mellett az egyházhoz tartozó magánszemélyek egyes jogviszonyait is rendezték – így például a házasságot, az örökbefogadást, vagy a keresztények közötti vagyoni jogi ügyeket. A kánonok joganyaga eredetileg túlnyomórészt a zsidó jogból származott. Idővel azonban a kánonok – amelyeket neveztek *leges canonicae*-nek, vagy *sanctiones canonicae*-nek is – jogi vonatkozású anyaga a római jog intézményeit, konstrukcióit is abszorbeálta. A birodalmi államegyház (*Reichskirche*)⁵ korában a kánonjog – a kánonokból összetevődő joganyag elnevezésére szolgált a *iura ecclesiastica* és az *ordo canonicus* is – fő forrását az egyetemes és a helyi zsinatok (*synodi* vagy *concilia*) – az egyetemes zsinat (*oikumeniké szünodosz*) műszóval a *Konstantinápolyi Zsinat* (381 március-július) egyik, 382-ben közzétett kánonjában (6. kánon) találkozunk legkorábban – határozatai alkották. Ezek mellett helyi jogforrásként püspöki rendelkezések is megjelennek. Kr. u. 380-at (I. Theodosius császár edictumának kiadási éve)⁶ követően mind gyakoribbá válnak a pápák jogi tartalmú és erejű ügylevelei (*litterae* vagy *epistulae decretales*). A római jog hatása ezeken a jogszabályokon mind tartalmi, mind pedig formai tekintetben kimutatható.

¹ A *Corpus Iuris Civilis* kiadásaira nézve ld. Földi A.–Hamza G.: *A római jog története és intézményei. (Historia e instituciones del Derecho romano)* 17. átdolg. és bőv. kiad. Budapest, 2012. 99.o.

² A *Didakhé* új magyar nyelvű kiadása Vanyó László munkája. Ld. Apostoli atyák. Ed. Vanyó L. In: Ókeresztény írók III. Budapest, 1980.

³ Ld. J. Audet: *La Didaché. Instructions des Apôtres*. Paris, 1958. 438.o. és E. Wolf: *Zur Bedeutung der Didache für ökumenisches Kirchenrecht*. In: Xenion. Festschrift für P. J. Zepos. I. k. Athen-Freiburg im Breisgau-Köln, 1973. 741.o.

⁴ A kánon és a *regula* kapcsolatára nézve a római jogforrásokban ld. L. Wenger: *Über canon und regula in den römischen Rechtsquellen*. Zeitschrift der Savigny-Stiftung (Kan. Abt. [63] 1943) 495–506.o.

⁵ A birodalmi államegyház (*Reichskirche*) kialakulásának évtizedeken át tartó folyamatáról ad jó áttekintést – a hagyományos nézetek revideálására is törekedve – Herrmann. Ld. E. Herrmann: *Ecclesia in re publica*. Frankfurt am Main 1980.

⁶ A Theodosius, Gratianus és Valentinianus császárok által 380 február 27-én Thessalonikiben kibocsátott *constitutio* (CTh. 14, 1, 2) értelmezésére nézve az újabb irodalomból ld. G. Lombardi: *Persecuzioni laicità libertà religiosa, Dall'Editto di Milano alla „Dignitatis humanae“*. Roma, 1991. 146–149.o. Lombardi szerint a *Thessaloniki Edictum* jelentősége nem annyira a kereszténység államvallásként való deklarálásában, mint inkább a *fides Christiana* meghatározásában van.

Mind a keleti, mind a nyugati egyházban különböző magángyűjtemények láttak napvilágot, amelyek lényegében időrendi sorrendben inkorporálták az egyes jogforrásokat (*fontes cognoscendi iuris canonici*), az egyetemes és helyi zsinatok határozatait, a jogilag kötelező, formailag a császári constitúciókra emlékeztető, jog alkotására irányuló pápai ügyleveleket (*litterae decretales [decretalisok]*)⁷ továbbá az esetenként az apostoloknak tulajdonított kánonokat.⁸ Az első *decretalist* dokumentálhatóan Damasus pápa (366–384) utóda, Siricius pápa (384–399)⁹ küldte Himerius tarragonai püspöknek 385-ben).¹⁰ A hivatalos elítélések ellenére keleten és nyugaton egyaránt elterjedtek a „*canones octoginta quinque apostolici*“, amelyek valójában az V. században keletkeztek Szíriában. E magángyűjtemények közül a nyugati egyházban a legjelentősebb Dionysius Exiguus (kb. 497–540) szkíta eredetű római apát, illetve kancellár II. Anastasius (496–498), illetve Hormisdas (514–523) pápa felkérésére, több recenzióban készített gyűjteménye, a *Collectio Dionysii Exigui* volt. Ez a gyűjtemény a Karoling-korban bizonyos fokig az egyház hivatalos törvénykönyve szerepét is betöltötte. A gyűjteményt, pontosabban annak a később elfogadott kánonokkal kiegészített, nagy valószínűséggel Rómában újraszerkesztett változatát (*Collectio Dionysio-Hadriana*) ugyanis I. Hadrianus pápa (772–795) a hagyomány szerint 774-ben ünnepélyesen átadta Nagy Károlynak.¹¹ A *Collectio Dionysio-Hadriana*-t nem sokkal később, 802-ben az aacheni birodalmi gyűlés mint a frank egyház *Codex canonum*-át fogadta el. A *Collectio Dionysio-Hadriana*, mely a frank állam hivatalos gyűjteménye volt, a gyakorlatban nem, vagy csak alig nyert alkalmazást.¹² Ebben a gyűjteményben kevés hely jutott a pápai *decretalisok*-nak.

Ez magyarázza azt a tényt, hogy egészen a XVIII. századig a francia jogászok, elsősorban kanonisták körében különösen népszerű volt ez a *Collectio Dionysio-Hadriana*. A másik igen híres, sőt egyenesen hírhedt, a pápai hatalom legitím alapjának további erősítésének szándékával készült gyűjtemény az Izidor sevillai püspöknek (kb. 560–636) – aki több egyházi és világi mű

⁷ A *decretalisok* útján alakul ki a pápák törvényhozói jogköre, pontosabban hatalma. Ld. H. E. Feine: *Kirchliche Rechtsgeschichte. Die katholische Kirche*. 5. kiad. Köln-Wien, 1972. 111.o. A *decretalisok* eszközei a pápaság primátusa megszilárdulásának is. Ld. a legújabb irodalomból: G. Tellenbach: *Papatus*. In: *Cristianità ed Europa. Miscellanea di studi in onore di L. Prosdocimi*. I. k. Roma-Freiburg im Breisgau-Wien, 1994. 19.o.

⁸ Ld. összefoglalóan J. Gaudemet: *Les sources du droit de l'Église en Occident du IIe au VIIe siècle*. Paris, 1985.

⁹ Siricius pápa *decretalisát*: számos itáliai, gall és ibériai kánon-gyűjtemény felvette. Ld. Fr. Maasen: *Geschichte der Quellen und Literatur des canonischen Rechts im Abendlande*. Graz, 1870. 240.o. Nem kizárt az, hogy az első pápai *decretalisok* már röviddel 350 előtt kibocsátásra kerülnek. Siricius pápa *decretalisában* említést tesz egyik elődje, Liberius pápa (352–366) „általános dekrétumairól” (*generalia decreta*).

¹⁰ A Himerius tarragonai püspöknek címzett levél tekinthető az első, ténylegesen is jogot alkotó *decretalisnak*. Ld. Erdő P.: *Az ókeresztény kor egyházfegyelme*. Budapest, 1983. 29. és 70.o.

¹¹ Hadrianus pápa 774 körül csak elküldte a gyűjteményt a „*devotus sanctae ecclesiae defensor humilisque auditor*”-nak tekintett Nagy Károlynak. Nagy Károly szándéka az volt, hogy a frank egyház szokásait egységesítse a római eredetű, egységes törvényhozás felhasználásával.

¹² A *Collectio Dionysio-Hadriana* ismert volt természetesen a frank állam határain túl is. Bizonyítottnak tekinthető magyarországi jelenléte is egy, a XI. század második feléből származó kódexfragmentum alapján. Ld. Mezey L. (red.): *Fragmenta latina codicum in Bibliotheca Universitatis Budapestinensis*. In: *Fragmenta codicum in bibliothecis Hungariae* I. 1. Budapest, 1983. 100 sk.o. Vö. Erdő P.: *Egyházjog*. Budapest, 1991. 49.21.j.

kiemelkedő tekintélyű szerzője, az *Etymologiae* (*Etymologiarum sive originum libri XX*) c. műve ötödik könyvében pedig a jogi fogalmak pontos meghatározását igyekszik adni – tulajdonított, valójában a IX. század közepén nagy valószínűséggel Galliában összeállított *Collectio Pseudo-Isidoriana* volt, amely nagy számú hamisított pápai ügylevél-szöveget hozott forgalomba.¹³ A gyűjtemények kötelező erejére nézve párhuzamba állíthatjuk a *statuta sedis apostolicae*-t a római császárok által kibocsátott rendeletekkel (*statuta imperialia*), mely utóbbiak *vis legis* éről („törvényerejéről”) a *Codex Iustinianus* (CJ. 7. 13. 1.) rendelkezik.

A kánonjog anyagának tudományos feldolgozása csak a XI–XII. században, a skolasztikus módszer elterjedésével vehette kezdetét.¹⁴ Az ebből az időből származó gyűjtemények már a joganyag szisztematikus elrendezésének igényével készülnek. Szisztematikus összeállítás Burchard wormsi püspök († 1025) 1008 és 1012 között keletkezett, egy évszázadon át igen nagy elterjedtségnek örvendő, 20 könyvből álló *Decretum*-a. Gratianus számára is alapvető jelentőségű forrásul szolgáló rendszeres összeállítás Anselm, Lucca püspöke († 1086) *Collectio canonum*-a, amelynek összeállítására 1081 és 1086 között – valószínűleg 1083 után – került sor. Peter Landau joggal nevezi Anselm püspök *Collectio canonum*-át a „kutatás mostohagyermekének” (*ein Stiefkind der Forschung*).¹⁵ A *Collectio canonum* Friedrich Thaner nevéhez kapcsolódó, ma már elavult és nem is teljes kiadása 1906–1915-ben jelent meg.¹⁶ Feltétlenül szükséges volna egy újabb, a teljes szöveget tartalmazó korszerű kiadás.¹⁷

A 12. századból ismertek a *Collectio canonum*-nak bővített szövegváltozatai is, mely a mű elterjedtségének bizonyítéka.¹⁸ További igen jelentős gyűjtemény Ivo chartres-i püspök (kb. 1040–1115) igen nagy terjedelmű, 17 könyvből álló, nem kevesebb, mint 3760 fragmentumot tartalmazó *Decretum*-a,¹⁹ továbbá a

¹³ Az ún. ál-izidori gyűjtemény keletkezése és az kánonjogban játszott szerepére nézve a hazai (régebbi) irodalomból ld. Konek S–Antal Gy.: *Egyházjog*. 9. kiad. Budapest, 1903. 55–62.o.

¹⁴ Az ún. reform-pápaságnak a jogtudomány fejlődésére gyakorolt hatására nézve ld. H. Fuhrmann: *Das Reformpapsttum und die Rechtswissenschaft*. In: *Investiturstreit und Reichsverfassung*, 1973. 188skk.o.

¹⁵ Ld. P. Landau: *Die Rezension C der Sammlung des Anselm von Lucca*. *Bulletin of Medieval Canon Law* 16 (1986) 17–54.o.

¹⁶ *Anselmi Episcopi Lucensis Collectio canonum, und cum collectione minore*. Innsbruck 1906–1915. Reprint Aalen, 1965. A *Collectio canonum*-mal kapcsolatosan ma is alapvető jelentőségű Paul Fournier tanulmánya. Ld. P. Fournier: *Observations sur diverses recensions de la collection canonique d'Anselme de Lucques*. *Annales de l'Université de Grenoble* 13 (1901) 427–458.o. (Reprint: P. Fournier: *Mélanges de droit canonique* Ed. T. Kölzer II. k. Aalen, 1983. 635–666.o.

¹⁷ Az újabb irodalom tekintélyes hányada nem is említi a *Collectio canonum*-ot a Gratianus *Decretum*a előtt keletkezett kánonjogi gyűjtemények között. Ld. J. Gaudemet: *Regards sur l'histoire du droit canonique antérieurement au Décret de Gratien*. *Studia et documenta historiae et iuris* 51 (1985) 73–130.o.

¹⁸ Ld. P. Landau: *Erweiterte Fassungen der Kanonensammlung des Anselm von Lucca aus dem 12. Jahrhundert*. In: *Sant'Anselmo, Mantova e la lotta per le investiture*. Bologna, 1987. 330skk.o.

¹⁹ Az 1080-as évek derekán – valószínűleg 1084 körül, tehát még VII. Gergely pontifikátusa idején – keletkezett *Decretum*ot négy teljes és mintegy egy tucat részleges kézirat őrizte meg számunkra. Ld. P. Landau: *Das Dekret des Ivo von Chartres*. *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte* (Kan. Abt.) 70 (1984) 1–44.o. és M. Brett: *Urban II and the collections*

szintén általa összeállított *Collectio tripertita*, amely a zsinati határozatokat és a pápai *decretalis*okat tartalmazó első két rész után az egyházatyák műveiből vett idézeteket és a római jog egy kivonatát is magában foglalja (29 titulusban).²⁰ Ugyancsak kiemelkedő jelentőségű VII. Gergely pápa (1073–1085) kortársának, Deusdedit bíborosnak († 1100) híres reformgyűjteménye. Deusdedit kardinális 1083–1087 körül összeállított *Collectio canonum*át Viktor Wolf von Glanvell adta ki 1905- ben.²¹

←II→

1. Mindezeket a *törekvéseket* betetőzte és a kánonjog történetének új korszakát²² nyitotta meg Gratianus († 1179) kamalduli szerzetesnek, aki valószínűleg Irnerius bolognai professzor tanítványa volt, a négy doktor (Martinus, Hugo, Bulgarus és Jacobus) kortársának 1125 és 1140 között összeállított *Decretum*-a (eredeti címe: *Concordia discordantium canonum*). Ez a bonyolult szerkezetű, mintegy 3500 fragmentumot tartalmazó, három részre tagolódó mű értelemszerűen a kor skolasztikus tudományosságának színvonalán a már kifejtett doktrinális feldolgozásban vonultatja fel a bemutatandó joganyagot: a mesternek tanítványaihoz intézett oktató-előadó diskurzusába („*dicta et explicationes Gratiani*“) illeszkednek a felhozott források, az ún. *auctoritates: Sacra Scriptura* (Szentírás), természetjog, zsinati határozatok, pápai döntvények, sőt római jogi elemek is („*denique attulit locos ex iure Romano et Germanico non paucos*“ – Pietro Gasparri megfogalmazása szerint).²³

A mű első része (*Pars prima*) 101 distinkcióra tagolódik, ezek további fejezetekre (*capitula*, később *canones*) oszlanak. Az első 30 distinkció elméleti alapvetést nyújt, a jog fogalmát és forrásait tárgyalva. A 31.-től a 101.-ig terjedő distinkciók az egyházi személyi jog anyagát foglalják magukban: az egyházi személyekre és hivatalnokokra vonatkozó rendelkezéseket tartalmazzák. A második rész (*Pars secunda*) 36 jogeset (*causae*, ezeken *quaestiones*) kapcsán tárgyalja az egyházi javakkal (1–14.), a szerzetességgel (15–20.) és a házassággal (21–36. *causa*) összefüggő jogi kérdéseket. Valószínű az, hogy Gratianus a *Decretumot* nem végleges formában szerkesztette. Emellett szól az, hogy a *Decretum* harmadik részében egy kommentár hiányzik. A *Decretum Gratiani* a *Corpus iuris canonici* első részeként a *Codex iuri canonici* 1918-ban történő hatálybalépéséig a hatályos

attributed to Ivo of Chartres. In: Proceedings of the Eighth International Congress of Medieval Canon Law. Ed. S. Chodorow, Roma, 1992. 27–46.o.

²⁰ Az Ivo Chartres-i püspök által készített kollektiókra nézve ld. összefoglalóan P. Landau: *Ivo von Chartres*. Theologische Realenzyklopädie 16. k. Berlin-New York. 1987. 422–427.o.

²¹ Deusdedit bíboros kánongyűjteménye része a VII. Gergely pápa pontifikátusa idején keletkezett ún. reformszemléű kánonjogi kollektióknak. Ld. J. Gaudemet: *La primauté pontificale dans les collections canoniques grégoriennes*. In: Cristianità ed Europa. Miscellanea di studi in onore di L. Prosdocimi. I. K. Roma-Freiburg im Breisgau-Wien, 1994. 61.o.

²² Vö. P. Landau: *Die Entstehung der systematischen Dekretalensammlungen und die europäische Kanonistik des 12. Jahrhunderts*. Zeitschrift der Savigny-Stiftung (Kan. Abt.) 66 (1979) 124skk.o.

²³ Gratianus és a római jog kapcsolatára nézve ld. A. Vetulani: *Gratien et le droit romain*. Revue historique de droit français et étranger 24 (1946–1947) 11–48.o.

kánonjog szövegének alapját képezte. Megjegyezni kívánjuk, hogy a például az evangélikus egyházjogban Gratianus *Decretuma* bizonyos területeken ma is – legalábbis elméletileg – szubszidiárius jogforrás.²⁴

2. A mintegy 3800 fejezetből álló *Decretum Gratiani*-t a pápák sohasem emelték törvényerőre, ennek ellenére a kánonjog oktatásának vezérfonalává vált. Bolognában a *Decretum* már 1150 előtt a kánonjogi oktatás alapját képezte. A *Decretum* igen rövid időn belül, már a század második felében Európa-szerte ismertté vált. A *Decretum* első, a jog fogalmával és forrásaival foglalkozó részében Gratianus sevillai Izidor tanaira támaszkodik. Ebben a részben találjuk a természetjog (*ius naturale*) fogalmával kapcsolatos fejtegetéseket is. Gratianus nagy figyelmet szentel az eskü (*iuramentum*) jogi vonatkozásainak is. Foglalkozik továbbá az igazságos háború (*bellum iustum*) bonyolult kérdésével.

A *Decretum* szövegében több, időben egymástól elváló réteget lehet kimutatni.²⁵ A római jogi vonatkozású szövegek, források nagy valószínűséggel csak később kerültek a *Decretumba*. Gratianus *Decretumában* kimutatható chartres-i (Szent) Ivo gyűjteményeinek hatása.

3. A *Decretum Gratiani* nyomában bontakozott ki a dekrétisták tudományos tevékenysége. Legjelentősebbek voltak közülük: Paucapalea bolognai jogtanár, majd bíboros, aki a „*palea*“ elnevezésű szövegrészekkel meg is toldotta Gratianus eredeti szövegét,²⁶ Rolandus Bandinellus (Rolando Bandinelli), a későbbi III. Sándor pápa (1159–1181),²⁷ Magister Rufinus, a Pisai Huguccio (Hugutio Pisanus, illetve Uguccione di Pisa), Stephanus Tornacensis, továbbá Joannes Teutonicus. A *glossa ordinaria* végső formáját Bartholomaeus Brixienensis alakította ki az 1240-es években (1240–1246). Itt kell utalnunk a dekretista Pisai Huguccio († 1210), aki később Ferrara püspöke lett, 1188 körül összeállított, Gratianus *Decretumához* kapcsolódó *Summa*-jára, amely dokumentuma a római jog erős hatásának a kánonjogra.²⁸ Huguccio *Summa-ja* sajnos mind a mai napig kiadatlan.²⁹

²⁴ Ld. Boleratzky L.: *A magyar evangélikus egyházjog és jogforrásai*. I. rész. Budapest, 1991. 218sk.o.

²⁵ Vö. J. Gaudemet: *La doctrine des sources du droit dans le Décret de Gratien*. *Revue de droit canonique* 1 (1951) 1 skk.o.

²⁶ Paucapalea a szerzője Gratianus *Decretumához* írt *Summának*. Ld. *Die Summa des Paucapalea über das Decretum Gratiani*. Hrsg. von J. Fr. von Schulte. Giessen, 1890.

²⁷ Rolandus Bandinelli *decretalisaira* nézve az újabb irodalomból ld. A. Padoa Schioppa: *I limiti all'appello nelle decretali di Alessandro III*. In: *l'educazione giuridica*. VI. Modelli storici della procedura continentale 1994. 35–57.o. Rolandus Bandinelli jogtudósi működéséről is áttekintést ad a *Miscellanea Rolando Bandinelli* (Siena, 1986.)

²⁸ Pisai Huguccio korának jeles grammatikusa is, aki szerzője a *Derivationes* nagy lexikonának is. Ez a számos kéziratban fennmaradt mű mindmáig kiadatlan. A kéziratokat tekintve ld. A. Marico: *I codici manoscritti delle „Derivationes“ di Uguccione Pisano*. Roma, 1936.

²⁹ Vö. Erdő P.: *Egyházjog*. 52.o. 35.j. Huguccio *Summa-ja* dokumentálja a római jog elemeinek behatolását, pontosabban „receptióját a kánonjogba, mintegy bizonyítva azt, hogy a pápaság nem tekinthető a római jog egyházjogba történő befogadása akadályozójának, illetve ellenzőjének“.

←III→

1. Hangsúlyoznunk kell azt, hogy a kánonjog formálódásában és fejlődésében a római jog elvei és technikai kiemelkedő szerepet játszottak, amit a *Lex Ribuarica* „*Ecclesia vivit secundum legem Romanam*“ (58, 1) tétele fogalmaz meg sommásan. A *Codex Theodosianus* és a *Codex Iustinianus* számos olyan császári rendeletet (*edictumot*, *constitutiót*) foglalnak magukban, amelyek az egyház, a keresztény közösség(ek) intézményeire vonatkoznak. Maguk a pápák a IX. századdal kezdődően mind gyakrabban használják a római jog gazdag eszköztárát. Az egyháziak (*klerikusok*) számára összeállított kánonjogi gyűjtemények – legalábbis azoknak nem a „*sacrum*“-ra vonatkozó részében – megtalálhatók a római jogi források.³⁰ Gratianus tovább erősíti ezt a hagyományt.

Megállapítja, hogy a római császárok törvényeit (itt a császári rendeletekről, *constitutiókról* van szó) minden olyan esetben alkalmazni kell, valahányszor azok nem állnak ellentétben a szent kánonokkal. A *Codex* és a *Digesta* forrása a kánonjognak olyan formában, hogy megfelelő kánonjogi szabály nem léteben ezekre lehet hivatkozni. A római jog irányadó abban az esetben is, ha nem világos (nem egyértelmű) a kánonjog szabálya és a kánonjog alapján a kérdés nem dönthető el.³¹

2. A római jog (*ius Romanum*) figyelembevételéről tanúskodik különösen IX. Gergely pápa *decretalisainak* 11 jogi regulája (*Regulae iuris*) és a *Liber Sextus* utolsó részében található 88 brocarda illetve regula (*Regulae iuris in Sexto*). A *decretalisok* jogának, értelmezésének, alkalmazásának és esetenkénti kiegészítésének eszközéül szolgáló regulák nagy többsége a római jogból származik. Erre tekintettel tulajdonították tévesen a szerkesztést a római jogász Dinusnak. A római jogot (*ius scriptum*) a kommentátorok „*certum et finitum*“ *ius*nak tekintették, amely a „*rigor*“ (*rigor iuris Romani*) jellemző. A „*rigor*“ feloldásának eszköze a kánonjogban kialakult „*aequitas canonica*“. A kánonjog tehát – mint ez a példa is mutatja – a „genetikai“ kapcsolat ellenére el is térhet a római jogtól. Ez az eltérés elsősorban a jogalkalmazás területén jelentkezik.³²

Különösen gyakran hivatkoznak a kánonjogászok részéről a *Digesta* egyes forráshelyeire még az újabb és a legújabb kánonjogi irodalomban is.³³ Ez ad magyarázatot, arra, hogy az 1917. május 27-én XV. Benedek pápa által kihirdetett és 1918. május 19-jén hatályba lépett *Codex Iuris Canonici*³⁴ is miért

³⁰ Ld. G. Le Bras–Ch. Lefebvre–J. Rambaud: *L'âge classique. Sources et théories du droit*. Paris, 1965. 168sk.o.

³¹ Ld. Le Bras–Lefebvre–J. Rambaud: *Id. mű* 182sk.o.

³² Ld. U. Wolter: *Ius canonicum in iure civili*. Forschungen zur neueren Privatrechtsgeschichte. 23. k. Köln-Wien, 1975. 7.o.

³³ Ld. B. F. Deutsch: *Ancient Roman Law and Modern Canon Law*. *The Jurist* 27 (1967) 297–309. és uő. 28 (1968) 23–37., 149–162. és 449–469.o.

³⁴ A kánonjog hivatalos kodifikálását X. Pius pápa (1903–1914) rendelte el az 1904-ben kibocsátott *Arduum sane munus motu proprio*-val. Az alapvetően a római jog intézményrendszerét követő kodifikációt Pietro Gasparri, a későbbi bíboros-államtitkár irányította. A kodifikáció munkálataiban komoly részt vállalt Serédi Jusztinián bencés szerzetes, aki utóbb bíboros, esztergomi érsek lett.

tartalmaz oly sok római jogi elemet.³⁵ Említést érdemel ebben a vonatkozásban az 1978-ban Rómában, a Lateráni Egyetemen tartott római jogi és kánonjogi kongresszus, melynek résztvevői a római jognak a kánonjog formálódására gyakorolt hatását vizsgálták.³⁶ A II. János Pál pápa által 1983. január 25-jén kihirdetett és 1983. november 27-ben hatályba lépett, 1752 kánont tartalmazó *Codex Iuris Canonici* és a római jog kapcsolatát vizsgálja az újabb irodalomban Jean Imbert.³⁷

←IV→

1. A XII. század második és a XIII. század első felében azonban a pápai jogalkotó tevékenység – párhuzamosan a pápaság központi hatalmi pozíciójának erőteljes kiépülésével – jelentős mértékben fellendült. Hozzájárultak az új jogszabályok számának megszorodásához a III. (1179) és a IV. (1215) lateráni egyetemes zsinat határozatai is. Éppen ezért több gyűjtemény keletkezett a Gratianus után alkotott – immár a „*ius novum*” korszakához tartozó – terjedelmes joganyag összefoglalására.

Nem nyert autentikus jelleget, anyagelrendezési elvét tekintve azonban korszakalkotó jelentőségűvé vált Bernát páviai prépost (Bernardus Balbus Papiensis) 1188–1191 között készített gyűjteménye, az ún. *Compilatio prima seu Breviarium Extravagantium*. Ez a kiváló Huguccio-tanítvány – nyilván a *Corpus Iuris Civilis* mintáját követve – öt könyvre (*libri*), ezeken belül címekre (*tituli*), illetve fejezetekre (*capita*) osztotta anyagát. Az egyes könyvek anyaga pedig a kánoni joghatóság, az eljárás, az egyházi személyek és javak, a házasság, valamint a bűncselekmények témája köré csoportosult (*iudex, iudicium, clerus, connubia, crimen*). A mű végére továbbá két, a tudományos értéket és az oktatásban való felhasználhatóságot rendkívüli mértékben előmozdító titulust függesztett a szerző. Ezek a *De verborum significatione* és a *De regulis iuris (antiqui)* titulus.

2. Ugyancsak magánjellegű gyűjtemény volt az ún. *Compilatio secunda* és a *Compilatio quarta*, Joannes Gallensis (Walesius), illetve a már említett Joannes Teutonicus jogtudós műve. De a római kuria is érezte az újonnan kibocsátott joganyag összegyűjtésének és autentikus formában való közreadásának szükségességét. Ezért III. Ince pápa (1198–1216) megbízta jegyzőjét, Petrus Beneventanus-t, hogy a trónra lépésétől 1210-ig kiadott *decretalisait* gyűjtse össze – ez lett az ún. *Compilatio seu collectio tertia* –, majd a gyűjteményt autentikus jelleggel felruházva 1210. december 28-án – a *Devotioni vestrae* kezdetű bullával – megküldte a bolognai egyetemnek.

³⁵ Ld. az irodalomból összefoglalóan: O. Robleda: *El derecho romano en la Iglesia I. Ius populi Dei*. Miscellanea in honorem R. Bidagor, Roma, 1972. 3–52. és Uő.: *Introduzione allo studio del diritto privato romano*, Roma, 1979. 20–25.o. Ld. még. A. Van Hove: *Prolegomena ad Codicem Iuris Canonici*. 2. kiad. Malines, 1945. 219–242.o. és V. de. Reina: *La influencia romana en el Derecho canónico como cuestión metodológica. Ius Canonicum* 1969. 149–220.o.

³⁶ Ld. *Acti del Colloquio romanistico-canonico*. Utrumque ius, Collectio Pontificiae Universitatis Lateranensis 4. Roma, 1979.

³⁷ Ld. J. Imbert: *Le Code de Droit Canonique de 1983 et le droit romain*. In: Satura Roberto Feenstra oblata. Fribourg, 1985. 679–692.o.

Hasonlóan járt el utódja, III. Honorius pápa (1216–1227) is, aki a neves bolognai professzossal, Tancredus-szal állíttatta össze a *Compilatio seu Collectio quinta* elnevezésű gyűjteményt. Ezt a *Compilatio*-t 1226. május 2-án a *Novae causarum* bullával megerősítve Bolognába is elküldte.

3. A fenti előkészítő munkálatokat követően került sor a legnagyobb szabású kodifikatórius vállalkozásra, amely IX. Gergely (1227–1241) nevéhez fűződik. A rendkívül energikus pápa 1230-ban Barcelonából Rómába hívja Peñaforti (Szent) Rajmund (Raimon ill. Raymundus de Peñafort, † 1275) katalán, domonkos rendi szerzetest, és megbízza őt a Gratianus óta megalkotott teljes joganyag egyetlen, egységes, egyetemes érvényű törvénykönyvbe foglalásának feladatával. Így jön létre a monumentális terjedelmű – 5 könyvre, 185 címre és 1971 fejezetre tagolódó – új gyűjtemény (*Compilatio nova*), amelyet 1234. szeptember 5-én a *Rex pacificus* kezdetű bullával emel törvényerőre a pápa. Elnevezései még: *Codex Gregorianus*, továbbá *Liber extra* (idézésnél „X” jelöli) – valószínűleg a hatályba léptető bulla következő fordulata alapján: „...*aliquae* (sc. *Decretales*) *vero vagabantur extra volumina supra dicta...*”). A *Rex pacificus* bulla – Iustinianus császár példája nyomán – eltiltotta az említett korábbi gyűjtemények használatát.

Ez a bulla megtiltotta továbbá azt, hogy bárki – az Apostoli Szentszék felhatalmazása nélkül – újabb magángyűjteményt készítsen. IX. Gergely 1234-ben kibocsátott *Cum Tanto* constitúciója megszabja a szokásjog (*consuetudo*) helyét a kánonjog forrásai körében. E constitúció értelmében a szokásjog csak abban az esetben „előzi meg” a tételes jogot „*nisi fuerit rationabilis et legitime sit praescripta*”. Az ésszerűség követelménye az 1983-as *Codex Iuris Canonici*-ben (can. 24. § 2.) is feltétele a szokásjog érvényesülésének (*Nec vim legis obtinere potest consuetudo contra aut praeter ius canonicum, nisi sit rationabilis; consuetudo autem quae in iure expresse reprobatur, non est rationabilis*).

4. IX. Gergely pápa *decretalis*-gyűjteményének kiadásával a kánonjog tudományának és oktatásának új korszaka, a dekretalisták tevékenysége, munkássága vette kezdetét. Tulajdonképpen közéjük sorolhatjuk a már említett Bernardus Papiensis-í is, aki ugyan 1216-ban meghalt, de ő alkotta meg azt az ötös felosztást, amelyen valamennyi későbbi *decretalis*-gyűjtemény alapszik. A már ugyancsak említett nagyhírű Tancredus († 1235) készítette a *glossa ordinariá*-t a IX. Gergely-féle gyűjteményhez.

Szintén Bolognában működött a valószínűleg magyar, pontosabban magyarországi származású, a glossátor iskolához tartozó Damasus,³⁸ aki 125 *regula canonica* (ún. *brocarda*) összegyűjtésével maradandó anyagot képezett az egyetemi oktatás szerves részét alkotó disputák, viták számára. Az oktatás gerincét persze a törvénykönyv szövegének felolvasása képezte (*lectura textus*), ehhez kapcsolódott a különböző szövegváltozatok (*lectiones variantes*)

³⁸ Damasus az első, aki a *ius positivum* terminus technicumot használja. Damasus működésére és munkásságára nézve ld. H. U. Kantorowicz: *Damasus*. Zeitschrift der Savigny-Stiftung (Kan. Abt.) 16 (1927) 332skk.o., St. Kuttner: *Damasus als Glossator*. Zeitschrift der Savigny-Stiftung (Kan. Abt.) 23 (1934) 380skk.o. és Gy. Bónis: *Einflüsse des römischen Rechts*. Ius Romanum Medii Aevi pars V, 10. Mediolani, 1964. 17sk.o.

összevetése, az ellentmondások feltárása és megoldása (a skolasztikus logikában Pierre Abelard nyomán elterjedt „*sic et non*“ módszer alkalmazásával), valamint az egyes problémák tüzetes, kazuisztikus, nem egyszer igencsak részletekbe menő szubtilis megvitatása. A legkimagaslóbb Sinibaldus Fliscus (Sinibaldo del Fiescho), a későbbi IV. Ince pápa (1243–1254)³⁹ továbbá Henricus de Segusia Hostiensis († 1271) – aki szerzője alapos kommentárok mellett a korabeli dekretalisztika kimagasló jelentőségű alkotásának, a *Summa aurea-nak* – és Joannes Andreae († 1348), aki a *Liber Sextus*-hoz és a *Clementinae*hoz írt *glossa ordinaria* szerzője, munkássága volt.

Közben az egyház törvényhozó tevékenysége változatlan intenzitással folytatódik. Alig egy évtizeddel a IX. Gergely-féle gyűjtemény megjelenése után, 1245. augusztus 25-én IV. Ince (1243–1254) a *Cum nuper in concilio Lugdunensi* kezdetű bullával megküldi a párizsi és a bolognai egyetemnek az I. lyoni egyetemes zsinat határozatait – néhány *decretalissal* kiegészítve. Ugyanígy jár el X. Gergely (1271–1276) a II. lyoni egyetemes zsinat (1274) rendelkezései tekintetében.

5. A következő jelentős lépést a kánonjog kodifikációja terén egy másik jogász-pápa, VIII. Bonifác (1294–1303) teszi meg, akinek nevéhez fűződik az 1302-ben kibocsátott „*Unam sanctam*“ kezdetű az egyház primátusa – világi (állami) hatalom az egyháznak alávetett – tekintetében állást foglaló híres bulla.⁴⁰ 1298. május 3-án adja ki a *Sacrosanctae Romanae Ecclesiae* kezdetű bullával a *Liber sextus* elnevezésű újabb autentikus gyűjteményt, amely a IX. Gergely pápa pontifikátusa óta hozott egyházi rendelkezéseket foglalja egybe.

Ez a gyűjtemény is – a már ismert módon – öt könyvre, ezeken belül címekre és fejezetekre tagolódik. A szövegek összegyűjtésének munkája itt is egyúttal – a IX. Gergelynél már szintén alkalmazott módon – azok interpolációk közbeiktatásával történő kiigazítását („felfrissítését“), az ellentmondások kiküszöbölését, az elévült, feleslegessé vált részek elhagyását is magában foglalta, – amint az említett pápai bulla mondja –: „...*Decretales huiusmodi diligentius fecimus recenseri; et tandem, pluribus ex ipsis (...) penitus resecatis, reliquas, quibusdam ex iis abbreviatis, et aliquibus in toto vel in parte mutatis, multisque correctionibus, detractationibus et additionibus factis in ipsis, in unum Librum ... redigi mandavimus...*“. A műhöz – a *Digesta* utolsó 50. könyve utolsó tituluszának (D. 50. 17. – *De diversis regulis iuris antiqui*) mintájára – egy 88 jogi regulát tartalmazó függelék csatlakozik. A regulák mintegy négyötöde a *Digesta*ban található regulák szó szerint vagy csaknem szó szerint való átvétele.⁴¹ Itt utalunk arra, hogy a *Liber sextus*-hoz – csakúgy mint a *Liber extra*-hoz szintén készült *glossa ordinaria*.

³⁹ Sinibaldus Fliscus jogi vonatkozású művei közül kiemelkedik az *Apparatus super 5 libros decretalium*.

⁴⁰ Az „*Unam sanctam*“ kezdetű bullára nézve a magyarországi irodalomból ld. M. Boer: *Az Unam Sanctam bulla az Egyház és az állam viszonyáról*. In: Notter Antal Emlékkönyv. Budapest, 1941. 88–111.o.

⁴¹ Ld. P. Stein: *Regulae iuris. From Juristic Rules to Legal Maxims*. Oxford. 1966. 149.o. Vö. még: T. Ingman: *A History of the Defence of volenti non fit iniuria*. Juridical Review. 1981. 1skk.o.

6. A kánonjogi kodifikáció újabb fontos állomása már a pápák avignoni fogsága idejére esik. A francia uralkodó erőteljes politikai befolyása alatt álló V. Kelemen (1305–1314) kihirdette ugyan – jelentős késéssel – az 1314. március 21-én tartott montreux-i konzisztóriumon a vienne-i egyetemes zsinat (1311–12) határozatait – egy sor általa egyoldalúan „*pro lectis et constitutis*” nyilvánított rendelkezéssel együtt –, alig egy hónappal később (április 20-án) bekövetkezett halála miatt azonban már nem tudta azokat törvényerőre emelni. Ezt pótolta utódja, XXII. János pápa (1316–34) az 1317. október 25-én kiadott *Quoniam nulla* kezdetű bullájával. Így jött létre az utolsó autentikus középkori pápai törvény-gyűjtemény, a *Constitutiones Clementinae*, amely szintén öt könyvre, 52 címre és 106 fejezetre tagolódik. V. Kelemen és a vienne-i zsinat rendelkezésein kívül csak IV. Orbán pápa és VIII. Bonifác pápa egy-egy constitúciója szerepel benne.

Itt utalunk arra, hogy a kanonisták tevékenysége hatással volt a világi jog fejlődésére. A kánonjogászok sokszor a világi bíróságot (*forum externum*) foglalkoztató kérdéseket tárgyaltak. Nem kis mértékben a kanonisták érdeme a jog további fejlődése szempontjából jelentős intézmények, mint például a *bona fides*, az *aequitas*, a *nudum pactum* és *iustum pretium* római jogi hagyományokra tekintettel lévő fogalmi kidolgozása. Ugyancsak a kanonisták

érdeme a formalizmus háttérbe szorítása a modern bizonyítási rendszer kidolgozásával.

7. A pápák jogi kodifikációs (kompilációs) tevékenysége ezzel véglegesen le is zárult. Avignon, majd a nagy nyugati egyházszakadás, a XV. század folyamán pedig az egyházi állam újjászervezésének, a pápai hatalom politikai megszilárdításának problémái elvonták a fokozatosan a humanizmus áramkörébe kerülő pápák figyelmét e feladatokról.⁴² Amikor Jean Chappuis 1500-ban Párizsban először kiadta a *Corpus Iuris Canonici-t* kénytelen volt – pótlás céljából – két kiegészítést csatolni a *Clementinae* után: egy *Extravagantes Joannis XXII* elnevezésű, a nevezett pápa 20 dekretálisát tartalmazó gyűjteményt, valamint – *Extravagantes communes* címmel – egy 70 pápai constitutiót és dekretalist tartalmazó gyűjteményt, amelynek anyaga a IV. Orbán (1261–1264) és IV. Sixtus (1471–1484) közötti pápák pontifikátusa idejéből származik. Az *Extravagantes communes* – a hagyományhoz hűen – öt könyvre tagolódik, bár a negyedik könyvbe nem jutott anyag (*liber quartus vacat*), 35 címet, illetve 73 (74) fejezetet tartalmaz. A Szentszék nem emelte külön is törvényerőre ezt a gyűjteményt, de a benne foglalt pápai rendelkezések jogi hatályát ez természetesen nem csorbította.

8. A kánonjog hagyományos, „*tralaticius*“ anyagának (*sedes materiae*) folyamatos bővülése kapcsán – de már jóval korábban is – felvetődik a világi jog és a kánonjog hierarchikus természetű kapcsolatának kérdése. A kurialista Deusdedit a kánonjog primátusát hangsúlyozza a világi joggal szemben („...*saeculi leges praeiudicare non possint canonum auctoritate*“). A kanonisták és a világi jog művelői, a civilisták később már óvatosabban fogalmazva a két jogrend autonómiáját, egymástól való függetlenségét emelik ki. Accursius így fogalmaz: „*nec papae in temporalibus, nec imperator in spiritualibus se debeant immiscere*“ Elismerik ugyanakkor, hogy a világi jog és a kánonjog súlyos konfliktusa esetében az elsőbbség a kánonjogé.

Ennek oka Bartolus megfogalmazásában az, hogy az ún. bűn kritériuma érvényesül „*aut loquimur in spiritualibus et pertinentibus ad fidem et stamus canonici...; aut loquimur in temporalibus, et tunc in terris subiectis Ecclesiae, et sine dubio stamus decretalibus, aut in terris subiectis Imperio, et tunc, aut servare legem est inducere peccatum... et tunc stamus canonibus...; aut non in ducit peccatum... et tunc stamus legi...*“ (Super Cod. 1.2. de sacr. eccles. 1 priv.)⁴³ A „világi“ jog és a kánonjog művelői egyaránt elismerték azt, hogy világi jog és a kánonjog között „*speciális coniunctio*“, különleges kapcsolat áll fenn. Bartolus mutat rá arra, hogy ennek a különleges kapcsolatnak a háttérében az *Imperium* és az *Ecclesia* között fennálló szoros összefonódás áll. Ez magyarázza a középkor teológusai és jogtudósai közötti „barátságot“ („*dicuntur fraternisare*“ – írja Bartolus).

⁴² Itt utalunk arra, hogy a kánonjog kiemelkedő jelentőségű forrásai (*fontes iuris canonici*) már korán, a 15. század hatvanas éveivel kezdődően nyomtatásban is publikálják. Peter Scöffler Mainzban 1460-ban kinyomtatja V. Kelemen constitutióit, 1465-ben a *Liber Sextus-t*, 1472-ben a *Decretum Gratiani-I* és 1473-ban a *Decretales-t*. Ld. F. Geldner: *Inkunabelkunde*. Tübingen, 1978. 210skk.o.

⁴³ Ld. F. Calasso: *Medioevo del diritto*. I. Le fonti Milano, 1954. 177–179.o.

←V→

1. A Szentszék érdeklődése csak a tridenti zsinat idején támadt fel a *Corpus Iuris Canonici* iránt. A gyűjtemény szövegét 1560–82 között alapos revízióknak vetették alá Rómában, majd XIII. Gergely pápa 1582. július 1-jén a *Cum pro munere* kezdetű brevében elrendelte hivatalos kiadását, hitelesnek elismerve a kiadás szövegét a bírósági gyakorlat és az oktatás számára. XIII. Gergely idején került sor a *Decretum Gratiani* hivatalos kiadására. Ezt a feladatot egy római bizottság, a *Correctores Romani* végezte el. Itt utalunk arra, hogy a *Decretum* korszerű, tudományos kritikai kiadása még várat magára. Vitathatatlan, hogy az Emil Albert Friedberg-féle kétkötetes kiadás (Leipzig 1879–1881) ezeknek az elvárásoknak ma már nem felel meg.

2. Ebben a korban természetesen a kánonjog tudományát és oktatását sem hagyhatta érintetlenül az Európát átjáró új szellem. A XVI. század közepén a kánonjog oktatásában is megjelenik – a római jogból átvett – intézményrendszer és az azt követő oktatási módszer. 1563-ban Joannes Paulus Lancelottus kiadja *Institutiones canonicae* címmel új szerkezetű tankönyvét, amely a *personae, res, actiones, crimina* négyes felosztáson alapul. Nyomában járnak a „*ius novissimum*” korszakának legjelentősebb kanonistái: Bellarmino († 1621), Barbosa, a két Ballerini, Bernardi, Cujacius, Donellus, Duarenus, Antonius Augustinus (Antonio Agustín) (1516–1586) tarragóniai érsek, aki Alciatus tanítványa volt, Louis Thomassin († 1697) és Prospero Lambertini, a későbbi bolognai érsek, majd XIV. Benedek pápa (1740–1758), akinek munkáiban – így például a *Quaestiones canonicae*-ben – a „*Schola Culta*” nagy vívmánya, a történetkritikai módszer jelenik meg.

3. Lambertini, aki Schulte szerint⁴⁴ a kanonisztikában a történeti jogtudomány első képviselője, mint jelentős törvényhozó, az általa hozott bullákat egy autentikus *Bullariumban* – a *bullariumok*, IX. Gergely, VIII. Bonifác és XXII. János pápák *bullariumait* nem számítva nem hivatalos, magánszemélyek által összeállított gyűjtemények – gyűjtötte össze. A négy kötetben közzétett *Bullarium* kihirdetésére a középkori hagyományoknak megfelelően hasonlóan IX. Gergely, VIII. Bonifác és XXII. János pápák által gyakorolt eljáráshoz a bolognai egyetemre a *Jam fere sextus* kezdetű *constitutio* kíséretében történő megküldéssel került sor. A Lambertini-féle *Bullarium* egészen 1904-ig az egyetlen autentikus törvénygyűjtemény volt, mivel a Kuria csak ebben az évben határozta el a hivatalos törvénytar közzétételét.⁴⁵ Lambertini vitathatatlanul kötelező erővel rendelkező *Bullariuma*

⁴⁴ J. Fr. von Schulte *Die Geschichte der Quellen und Literatur des canonischen Rechts von Gratian bis auf die Gegenwart*. (Stuttgart, 1875–1880.) című háromkötetes műve ma is alapvető jelentőségű mű a kánonjog történeti kutatás számára.

⁴⁵ Itt kell utalunk arra, hogy a párizsi parlament tagjának, Louis De Héricourt 1719-ben kiadott *Les lois ecclésiastiques* című műve tendenciózus összeállítás, mivel a pápa tekintélyének csökkentésére irányul és a franciaországi parlamentek előjogait hangsúlyozza. Kétségtelen ugyanakkor az, hogy De Héricourt a kánonjog általa tárgyalt forrásait történeti keretben vizsgálja. Az összeállítás az állam által az egyház vonatkozásában alkalmazott jog exponálása.

annyiban is újszerű volt, hogy a szorosan vett szövegen felül az elméleti és történeti magyarázatot is tartalmazta.

Kimagasló jelentőségű továbbá Lambertini 1748-ban publikált, 13 könyvből álló *De synodo dioeciesana* c. műve, amelyet már mint pápa tesz közzé.⁴⁶ Ez a mű a keletkezése idején, tehát az 1740-es években hatályban lévő kánonjogot ábrázolja. XIV. Benedek pápa a kánonjog forrásainak elemzésénél utal a történeti gyökerekre, így – többek között – az azok körében a nem egyszer meggyőzően kimutatható római jogi hatásra.

4. Ebben a *Corpus Iuris Canonici* forrásait csak egy bizonyos nézőpontból – így különösen a római jog kánonjogra gyakorolt hatásának vizsgálatát tartottuk fontosnak – elemző tanulmányban nem tekinthettük feladatunknak a kánonjog igen szerteágazó forrásainak komplex bemutatását. Célunk elsődlegesen az volt, hogy az igen sokrétű forrásanyagból táplálkozó *Corpus Iuris Canonici* néhány általános vonására, így például elsősorban a több ponton, s nem csak az eredet, a keletkezés, az *origo* vonatkozásában kimutatható római jogi hatásra utaljunk, mely utóbbi csakis abban az esetben tárható fel valós terjedelmében, ha a kutató a forráskritikának megfelelő súlyt és figyelmet biztosít.

Recibido el 20 de junio de 2013 y aceptado el 20 de marzo de 2014.

Ezt támasztja alá az is, hogy a gyűjteményben királyi *ordonnance*ok és a parlament(ek) által hozott ítéletek is megtalálhatók.

⁴⁶ Johann Nikolaus Hontheim, aki Justinus Febronius álnéven tette közzé 1763-ban *De statu Ecclesiae et legitima potestate romani Pontificis* című művét, bírálta az elismerten mérsékelt XIV. Benedek pápa e művét, mert abban egyes *decretalisokat* törvényerővel ruház fel, megvalósítva ezáltal az ún. *usurpatio potestatis-t*. Ld. P. G. Caron: *Corso di storia dei rapporti fra Stato e Chiesa. II. Dal Concilio di Trento ai nostri giorni*. Milano, 1985. 78.o.